

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЕНІ ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

USE OF SPECIAL KNOWLEDGE DURING PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CORRUPTION CRIMINAL OFFENSES COMMITTED BY OFFICIALS OF FINANCIAL INSTITUTIONS

Моторний Д.В., аспірант кафедри кримінального процесу
Національна академія внутрішніх справ
orcid.org/0009-0000-3957-9855

У статті досліджено особливості використання спеціальних знань під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених за участю посадових осіб фінансових установ. Проаналізовано дефініцію поняття спеціальних знань, окреслено, які саме знання є спеціальними для кредитно-фінансової та банківської сфери, з'ясовано, чому їх наявність є критично важливою для розуміння робочих процесів у фінансовій сфері, а отже, для проведення ефективного досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених за участю посадових осіб або працівниками фінансових установ та їх регуляторів. Визначено основні види судових експертиз, які може бути призначено в межах досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, зокрема це: економічна експертиза, яка охоплює такі підвиди, як експертиза бухгалтерського та податкового обліку, експертиза фінансово-господарської діяльності, експертиза фінансово-кредитних операцій; оціночно-будівельна, оціночно-земельна, товарознавча експертизи. Виокремлено експертизу менеджменту, акцентовано на її особливостях, основних питаннях, які вона охоплює, і можливостях на сучасному етапі розвитку криміналістичної науки. Сформульовано перелік типових питань, які можуть ставити під час призначення судових експертиз у межах досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених у кредитно-фінансовій сфері з використанням різних кримінальних схем, спрямованих на виведення коштів з-під контролю власника та вповноважених ним посадових осіб фінансової установи.

Ключові слова: спеціальні знання, кредитно-фінансова сфера, бухгалтерський облік, банківська установа, стандарт, фінансова установа, посадова особа, кредитно-фінансові відносини, регуляторні повноваження, регулятори фінансового ринку, судова експертиза, економічна судова експертиза, оціночно-судова експертиза, товарознавча експертиза, експертиза менеджменту.

The article examines the features of the use of special knowledge during the pre-trial investigation of corruption criminal offenses committed with the participation of officials of financial institutions. The definition of the concept of special knowledge is analyzed, it is outlined what knowledge is special for the credit and financial and banking sectors, it is found out why their presence is critically important for understanding work processes in the financial sector, and therefore, for conducting an effective pre-trial investigation of corruption criminal offenses committed with the participation of officials or employees of financial institutions and their regulators. The main types of forensic examinations that can be assigned within the framework of the pre-trial investigation of corruption criminal offenses are determined, in particular: economic examination, which includes such subtypes as examination of accounting and tax accounting, examination of financial and economic activities, examination of financial and credit operations; valuation and construction, valuation and land, commodity expertise. Management expertise is highlighted, its features, the main issues it covers, and the possibilities at the current stage of development of forensic science are emphasized. A list of typical questions that may be asked when assigning forensic expertise within the framework of a pre-trial investigation of corruption criminal offenses committed in the credit and financial sector using various criminal schemes aimed at removing funds from the control of the owner and authorized officials of a financial institution is formulated.

Key words: special knowledge, credit and financial sector, accounting, banking institution, standard, financial institution, official, credit and financial relations, regulatory powers, financial market regulators, forensic expertise, economic forensic expertise, valuation and forensic expertise, commodity expertise, management expertise.

Вступ. Слідчий, який проводить досудове розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених за участю посадових осіб кредитно-фінансових установ, для ефективної реалізації поставлених перед ним завдань має розуміти межі компетенції таких фахівців, що зумовлені професійною освітою та навичками, які вони використовують під час виконання професійних обов'язків. Для правоохоронців це спеціальні знання, тож слідчий має визначити, хто саме зі спеціалістів та експертів є носіями таких спеціальних знань, кого з них доцільно залучити до досудового розслідування, до якої саме процесуальної або позапроцесуальної дії та на якому саме етапі досудового розслідування. Необхідно розуміти схему вчинення корупційного кримінального правопорушення, використані фінансові інструменти, бути обізнаним зі службовими обов'язками, робочими й особистими зв'язками посадових осіб фінансової установи, залучених до її реалізації. З огляду на ці обставини, використовуючи спеціальні знання щодо особливостей функціонування реалізованої протиправної схеми та її інтеграції в наявну фінансову систему, ролі посадовців і співробітників наці-

онального регулятора в реалізації схеми, доцільно визначитися з видами судових експертиз, які слід призначити в межах кримінального провадження. Також важливо сформулювати перелік питань, відповіді на які дадуть змогу досягти мети досудового розслідування, для чого необхідно залучити експертів і спеціалістів, що мають відповідні спеціальні знання.

Мета цієї статті – проаналізувати особливості використання спеціальних знань під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, що вчинені посадовими особами фінансових установ. Для її досягнення необхідно реалізувати такі **завдання**: 1) проаналізувати загальну дефініцію поняття спеціальних знань; 2) з'ясувати, які знання є спеціальними для кредитно-фінансової та банківської сфери, їх значення для належного проведення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень; 3) визначити основні види судових експертиз, які може бути призначено в межах досудового розслідування кримінальних правопорушень досліджуваного виду; 4) сформулювати перелік типових питань, які можуть ставити для вирішення під час

призначення судових експертиз у межах досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених у кредитно-фінансовій сфері; 5) проаналізувати особливості експертизи менеджменту, коло питань, які вона досліджує; 6) розглянути деякі типові фінансові схеми, які використовують для вчинення корупційних кримінальних правопорушень у фінансовій сфері.

Огляд літератури. Передусім з'ясуємо загальне значення категорії «спеціальні знання». Згідно з дефініціями, які містить тлумачний словник української мови, *знання* – це обізнаність у чому-небудь, наявність відомостей про кого-, що-небудь [1]; *спеціальний* – призначений виключно для кого-, чого-небудь; який має особливе призначення [1].

На думку В. В. Юсупова, поняття «знання» охоплює не тільки теоретичні відомості, а й практичні навички, отримані в процесі особистої та спільної трудової діяльності, а також загальні знання, які набуті на підставі життєвого досвіду [2].

Спеціальними знаннями володіє обмежене коло спеціалістів – обізнаних осіб, які оперують знаннями, притаманними для певної професії. Їх здобувають як частину особистого життєвого досвіду під час виконання професійних обов'язків або участі в унікальних нестандартних ситуаціях, із цим пов'язаних.

У національному законодавстві, зокрема в нормативно-правових актах, що регламентують порядок проведення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, немає визначення поняття «спеціальні знання».

Цей термін міститься в Законі України «Про судову експертизу», відповідно до якого судова експертиза – це дослідження на основі *спеціальних знань* у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду [3]. Також термін спеціальні знання неодноразово використано в Кримінальному процесуальному кодексі України, а саме в статтях 71 «Спеціаліст», 69 «Експерт», 95 «Показання», 101 «Висновок експерта» [4].

Сутність та особливості застосування спеціальних знань у криміналістичній науці досліджували В. Г. Гончаренко [5], І. І. Когутич [6], В. В. Курдюков [7], В. В. Семенов [8], Р. Л. Степанюк [9], Г. К. Авдєєва [10], В. Я. Горбачевський [11], О. О. Кочура [12], Ю. М. Черноус [13] та ін.

Серед дефініцій терміна «спеціальні знання» найвичерпнішим видається визначення, запропоноване Б. В. Романюком, згідно з яким спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють особи (спеціалісти) у межах будь-якої професії в різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла і які відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства вони використовують для успішного виконання завдань кримінального судочинства [14].

Універсальним є визначення, відповідно до якого спеціальні знання – це будь-які знання та уміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науково-практичному рівню [15].

Такі підходи збігаються з поглядом В. В. Юсупова в частині отримання спеціальних знань у процесі теоретичної підготовки та професійної практичної діяльності [2], хоча автор досліджував категорію «знання».

Думку щодо ролі практичної діяльності у формуванні спеціальних знань обстоює В. Ю. Шепітько, який визначає цю категорію як систему наукових даних/відомостей або навичок об'єктивного характеру, отриманих у межах вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи [16].

У дисертаційному дослідженні В. М. Реваки [17] виокремлено «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання».

Спеціальне пізнання, на думку науковця, відображає процес отримання знань, а спеціальне знання – це якість знань, які мають відповідні особи – експерти та спеціалісти. Тому, вважає автор, поняття «спеціальні пізнання» ширше за поняття «спеціальні знання», оскільки охоплює не лише теоретичний, а й емпіричний аспекти. Відмінність між цими поняттями полягає також у тому, що спеціальні пізнання є невіддільною якістю особи, а спеціальні знання – це результат вивчення будь-яких явищ, їх систематизації, узагальнення [17].

Спеціальні знання мають охоплювати результат теоретичної підготовки, а також результат їх застосування в практичній діяльності (життєвий досвід). Будь-які знання є спеціальними у випадку їх непоширеності й унікальності для представників інших професій.

Визначення терміна «спеціальні знання», яке запропонував Б. В. Романюк [14], на нашу думку, є оптимальним для застосування під час дослідження теми використання спеціальних знань у межах досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених за участю посадових осіб фінансових установ.

Водночас слід зауважити, що питання використання спеціальних знань під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень досі лишаються недостатньо дослідженими. Аспекти цієї проблематики висвітлювали у своїх працях О. А. Семенюк [18] та В. В. Юсупов [19].

Основний виклад матеріалу. Рівень володіння спеціальними знаннями є одним з визначальних факторів для ефективного й успішного досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених у фінансовій сфері, причому зауважимо, що це стосується насамперед слідчого, а вже потім – залучених ним спеціалістів та експертів, хоча саме вони ними володіють повноцінно. Це має критичне значення для належної організації досудового розслідування, вчасного прийняття рішень щодо проведення процесуальних і слідчих дій.

Слідчий без обмежень може використовувати свої спеціальні знання для правильного вирішення організаційних питань збору доказів у кримінальному провадженні [18]. Він має володіти спеціальними знаннями щодо роботи фінансової системи країни загалом, роботи конкретної фінансової установи, принципів роботи й повноважень національного регулятора, здобути інформацію щодо актуальних на теперішній час фінансових схем, які дають змогу виводити кошти з-під контролю власника та вповноважених ним посадових осіб фінансових установ. Інакше йому не вдасться всебічно проаналізувати ситуацію, оцінити наявні факти й докази вчинення корупційного кримінального правопорушення у фінансовій сфері, унаслідок чого потенційно наявні знання спеціалістів й експертів не будуть повноцінно застосовані під час досудового розслідування, а отже, його мети може бути не досягнуто.

До спеціальних знань, які має використовувати слідчий під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених у фінансовій сфері, передусім належить розуміння контролюючої ролі Національного регулятора. Посадові особи та співробітники Національного банку внаслідок реалізації регулятивних і контролюючих функцій володіють інформацією про перетікання грошових потоків у межах фінансового ринку країни, тобто частково обізнані з реалізацією протиправних фінансових схем.

Згідно з афоризмом, що побутує в науковому середовищі, правильно поставлене питання – це вже половина відповіді. Спеціальні знання для слідчого під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених у фінансовій сфері, є інструментом, за допомогою якого ставлять питання, а носії спеціальних знань – експерти, спеціалісти – мають надати на них кваліфіковані відповіді.

Зазначене фактично зумовлює необхідність використання спеціальних знань під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених у кредитно-фінансовій сфері, у широкому, процесуально не закріпленому значенні. Від цього безпосередньо залежать ефективність досудового розслідування та можливість досягнення його мети.

Процесуально формалізоване застосування спеціальних знань у кримінальному процесі визначене Законом України «Про судову експертизу» [3]. Кримінальним процесуальним кодексом України [4], Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [20].

Залучення спеціалістів у досудовому розслідуванні корупційних кримінальних правопорушень для проведення консультацій (як носіїв спеціальних знань) має суттєве значення у випадку, якщо слідчий не володіє ними особисто. Водночас дослідження обставин вчинення корупційного кримінального правопорушення в процесі проведення ревізії або перевірки фінансово-господарської діяльності може бути використано під час досудового розслідування як інструмент аналізу вчинених фінансово-господарських операцій, руху грошових коштів або цінних паперів, встановлення службових осіб, до того дотичних.

Логічним етапом для цього є призначення судової експертизи в межах досудового розслідування.

Фактичні підстави проведення судової експертизи є очевидними з конкретного факту правопорушення та зумовлені необхідністю застосувати спеціальні знання для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження [21].

Нижче викладені твердження ґрунтуються на особистому практичному досвіді автора, зокрема понад 15 років оперативної та слідчої роботи, предметом якої було дослідження протиправних фінансових схем, реалізованих за безпосередньою участю службових осіб фінансових установ.

У випадку досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених у фінансовій сфері, фактичні підстави проведення судової експертизи відповідають використаній фінансовій схемі та застосуванням фінансовим інструментам, унаслідок використання яких було втрачено контроль за коштами. А отже, логічним продовженням таких дій будуть слідчі та процесуальні заходи, спрямовані на встановлення місцезнаходження коштів, контроль за якими було втрачено.

Під час проведення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених у фінансовій сфері, для досягнення мети досудового розслідування доцільно застосовувати такі види судових експертиз: економічну (з її підвидами, серед яких експертиза бухгалтерського та податкового обліку, експертиза фінансово-господарської діяльності, експертиза фінансово-кредитних операцій), оціночно-будівельну, оціночно-земельну, товарознавчу. Також ефективним є призначення експертизи менеджменту, яка не передбачена Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [20]. Розглянемо їх детальніше.

Основним видом судових експертиз, які використовують під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених у фінансовій сфері, є судова економічна експертиза.

Судова економічна експертиза – це процесуальна форма дослідження на основі спеціальних знань у різних сферах економіки, господарського аналізу, ревізії та контролю первинних облікових документів, бухгалтерських і податкових регістрів і фінансової звітності суб'єктів господарювання різних форм власності з метою вирішення широкого кола питань, що виникають у процесі розслідування економічних злочинів і судового розгляду господарських суперечок [22].

У межах проведення судової економічної експертизи фактично можна дослідити вкрай широкий перелік питань діяльності кредитно-фінансової установи, дослідити ведення бухгалтерського обліку, дотримання фінансовою установою фінансових нормативів НБУ. Використовуючи інструменти економічної експертизи в межах досудового розслідування, можна з'ясувати стан фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, проаналізувати й оцінити стан його активів, дослідити рух грошових коштів, стан фінансової звітності. Під час проведення економічної експертизи експерти використовують спеціальні знання зі сфери економічної діяльності, фінансів, бухгалтерського обліку.

Судова економічна експертиза є дослідженням економічної діяльності суб'єктів господарювання на основі застосування спеціальних економічних знань з метою надання висновку експерта з питань, поставлених ініціаторами судового процесу [23].

Судова економічна експертиза є найефективнішою процесуальною формою використання спеціальних знань під час розслідування корупційних правопорушень [24].

Судова економічна експертиза охоплює такі підвиди: експертиза бухгалтерського та податкового обліку, експертиза фінансово-господарської діяльності, експертиза фінансово-кредитних операцій [20]. Кожну з них може бути застосовано під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених у кредитно-фінансовій сфері, залежно від використаної протиправної схеми.

Питання для проведення судової економічної експертизи формують також залежно від конкретної використаної протиправної схеми, реалізованої з метою виведення коштів з контролю власника або вповноважених ним посадових осіб фінансової установи.

Серед питань, що ставлять під час призначення економічної експертизи в разі реалізації схеми із заволодіння коштами рефінансного кредиту Національного банку, слід виокремити такі:

1) чи підтверджено документально порушення службовими особами фінансової установи вимог законодавства України, положення про кредитування та іншої нормативної документації фінансової установи під час підготовки, укладання, виконання договору кредитної лінії;

2) чи підтверджено документально заподіяння матеріальної шкоди (збитків) фінансовій установі внаслідок порушень вимог законодавства України, положення про кредитування та іншої нормативної документації зазначеної банківської установи, допущених службовими особами фінансової установи під час підготовки, укладання, виконання договору кредитної лінії між фінансовою установою та юридичною особою; якщо так, то в якому розмірі (на яку суму) заподіяно таку матеріальну шкоду фінансовій установі, а також хто саме зі службових осіб банківської установи винен у їх спричиненні;

3) чи відповідають операції з перерахування грошових коштів з кореспондентського рахунку фінансової установи № 1 на кореспондентський рахунок фінансової установи № 2 та подальшому їх перерахунку на кореспондентський рахунок фінансової установи № 3, відкритий в НБУ з призначенням «поповнення коррахунку НБУ без ПДВ» постанові Правління НБУ й умовам кредитному договору;

4) чи відповідають операції щодо зняття готівкових коштів за допомогою грошових чеків постанові Правління НБУ й положенням кредитного договору, за умови, що бенефіціарним власником цих компаній є власник істотної участі фінансової установи;

5) чи відповідають законодавству та нормативно-правовим актам НБУ, що регламентують порядок здійснення відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах на території України, проведення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів

на території України, постанові Правління НБУ й умовам кредитного договору операції з видачі з каси банку готівкових коштів за допомогою визначених платіжних карток;

6) у якому розмірі документально підтверджено протиправну видачу готівкових коштів із використанням платіжних карток, за умови, що фізичні особи – власники карток – жодного відношення до цих банківських операцій не мали, готівку не отримували, нікого на це не уповноважували, банківські рахунки не відкривали, платіжні картки не отримували;

7) у якому розмірі документально підтверджено протиправну видачу у визначений період часу готівкових коштів із використанням визначених платіжних карток;

8) чи відповідають законодавству й нормативно-правовим актам НБУ, що регламентують порядок здійснення відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах на території України, проведення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів на території України, постанові Правління НБУ та кредитному договору операції, здійсненої у визначений період часу щодо видачі з каси банку готівкових коштів згідно з визначеними грошовими чеками.

У випадку використання протиправної схеми з використанням викривлення відомостей, зазначених у фінансовій звітності банку, питання мають стосуватися саме відомостей із фінансової звітності, наприклад:

– чи підтверджують надані на дослідження документи відомості щодо невідповідності показників миттєвої ліквідності фінансової установи за визначений період вимогам нормативів, встановлених НБУ.

Призначення оціночно-будівельної, оціночно-земельної і товарознавчої експертиз у межах досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у фінансовій сфері є актуальним у випадку розслідування корупційного кримінального правопорушення реалізації схеми з використанням залогового майна невідповідної вартості для отримання кредитних коштів.

Таку схему можуть використовувати під час отримання як кредитів юридичними особами в банківських установах, так і кредитів рефінансування для підтримання ліквідності банківських установ.

Для реалізації такої протиправної схеми необхідною є участь спеціалістів – оцінювачів (які мають скласти оціночний документ залогового майна з визначеною необ'єктивною ціною) і співробітників банківської установи або Національного банку України, які мають забезпечити видачу кредитних коштів без наявності залогового майна відповідної вартості. Основою окресленої схеми є надання банківській установі залогового майна невідповідної вартості як елементу кредитного договору. Залоговим майном може бути рухоме й нерухоме майно, будівлі, споруди, товари, земельні ділянки.

Для встановлення такого порушення під час проведення відповідної судової експертизи в межах досудового розслідування можуть призначати товарознавчу експертизу, оціночно-будівельну або оціночно-земельну судову експертизу (залежно від виду залогового майна).

Метою проведення цих експертиз у межах досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень у фінансовій сфері буде встановлення реальної вартості майна, визначеного як залогове під час укладання кредитного договору, з метою подальшого встановлення різниці реальної вартості такого майна з вартістю, зазначеною в кредитному договорі. Різниця між цими двома цифрами буде сумою коштів, які надані у вигляді не забезпеченого кредиту, і фактично являтиме собою суму збитків.

У таких випадках у постанові про призначення експертизи доцільно поставити такі питання:

1) яка ринкова вартість залогового майна (вказують конкретні ознаки майна), що належить визначеному суб'єкту станом на визначену дату;

2) чи відповідає виконана оцінка залогового майна (зазначають конкретний документ, на підставі якого було встановлено його ринкову вартість під час визначення його як залогового), проведена оцінювачем (зазначають реквізити оцінювача), вимогам нормативно-правових актів з оцінки майна, методології, методам, оціночним процедурам.

Крім встановлення об'єктивної вартості залогового майна, слід довести необ'єктивність визначення спеціалістом – оцінювачем вартості залогового майна, зазначеного в кредитному договорі.

Схожу ситуацію було досліджено в межах кримінального провадження № 1201400000000496 від 5 листопада 2014 року [25]. Під час досудового розслідування цього кримінального провадження було додатково зареєстровано (згодом об'єднано, виділено) понад 10 проваджень. У межах кожного з них досліджували фінансові операції, проведені в межах декількох фінансових установ, з кінцевою метою виведення коштів з безготівкового обороту й заволодіння ними.

Зокрема, одним з питань, яке досліджували в цьому кримінальному провадженні, був факт надання рефінансного кредиту Національним регулятором на користь однієї з банківських установ, що надавала фінансові послуги на національному фінансовому ринку. Сума рефінансного кредиту перевищувала 1 млрд гривень. Схема протиправного заволодіння коштами рефінансного кредиту була пов'язана з наданням залогового майна невідповідної вартості. Кількість судових експертиз, призначених у межах досудового розслідування, перевищувала 10, серед яких було призначено судову оціночно-будівельну експертизу, різні види економічних експертиз. Термін досудового розслідування в кримінальному провадженні перевищив 5 років, кількість обвинувачених у кримінальному провадженні сягала 10 осіб, серед яких були й співробітники Національного банку України.

Це кримінальне провадження є яскравим прикладом широких можливостей посадових осіб фінансових установ і Національного регулятора у випадку їх залучення до реалізації протиправної схеми із заволодіння коштами, розміщеними у фінансовій системі, тобто до вчинення корупційного кримінального правопорушення у фінансовій сфері.

Також на прикладі цього кримінального провадження можна дослідити застосування слідчими комплексного підходу під час прийняття рішення про обрання видів судових експертиз: у цьому випадку було призначено оціночно-будівельну й економічну експертизи, що надало можливість досягти мети досудового розслідування завдяки вдалому та своєчасному використанню спеціальних знань щодо функціонування фінансової системи та конкретних фінансових установ, що належали одній особі, а керівні посади в яких обіймали родичі власника.

Ще одним видом судових експертиз, який можна ефективно застосовувати під час досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених у фінансовій сфері, є експертиза менеджменту.

Основні види експертиз визначено в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [20], однак експертиза менеджменту до них не належить.

Водночас, згідно з п. 1.2.13 Інструкції [20], з метою максимально повного задоволення потреб слідчої та судової практики щодо вирішення питань, які потребують застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань, експертні установи організовують проведення інших видів експертиз (крім судово-медичної та судово-психіатричної), зокрема тих, що знаходяться в стадії наукового розроблення.

Нормативною підставою для таких досліджень можна вважати й ч. 1 ст. 7 Закону України «Про судову експер-

тизу», відповідно до якої судово-експертну діяльність також здійснюють судові експерти, які не є працівниками спеціалізованих установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку й на умовах, визначених цим Законом. Частина 2 ст. 9 Закону передбачає, що особа або орган, які призначають або замовляють судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, або іншим фахівцям з відповідних галузей знань, якщо інше не встановлено Законом [3].

На підставі зазначеного можна дійти висновку, що фахівець у відповідній галузі знань, який не є атестованим судовим експертом, проте володіє спеціальними знаннями, має право проводити експертизу з певних нових галузей знань і нетипових завдань відповідно до спеціальних знань, якими він володіє, попри те, що його не внесено до Реєстру атестованих судових експертів.

Об'єктами експертизи менеджменту можуть бути дослідження процедури прийняття управлінських рішень і процесів, відповідність управлінських документів вимогам чинного законодавства, внутрішнім нормативним документам підприємства, нормативним документам НБУ, посадовим інструкціям.

Предметом проведення експертизи менеджменту є фактичні дії управлінського персоналу, їх відповідність визначеним правовим вимогам і внутрішньо визначеним нормам.

Метою експертизи менеджменту є встановлення обставин здійснення управлінської діяльності.

До основних питань, які зазначають у постанові про призначення експертизи менеджменту, належать такі:

- 1) чи відповідають процедури прийняття управлінських рішень встановленому алгоритму;
- 2) чи відповідають дії та рішення керівників й уповноважених співробітників передбаченому алгоритму реалізації повноважень;
- 3) чи дотримано принципу господарської обачності під час обрання контрагента.

Такий вид експертизи може бути використано для доведення участі посадової особи фінансової установи в реалізації протиправної схеми, встановлення її ролі в протиправній діяльності, підтвердження факту порушення нею нормативної документації, що визначає її посадові обов'язки, і результатів таких дій [27].

У практичній діяльності Національного антикорупційного бюро України та інших правоохоронних органів експертизу менеджменту в межах досудового розслідування використовують уже понад три роки. Результати цього виду експертизи неодноразово слугували джерелом доказів у межах досудового розслідування та знайшли своє визнання поряд з іншими висновками експертів, що ґрунтуються на використанні спеціальних знань.

Висновок. На підставі здійсненого дослідження засвідчено безпосередній вплив рівня спеціальних знань слідчого на ефективність організації та можливість досягнення мети проведення досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених у фінансовій сфері. Зокрема, встановлено, що розуміння слідчим принципів роботи фінансової системи та конкретної фінансової установи, формальних і неформальних зв'язків у роботі посадових осіб та співробітників фінансових установ, тобто можливість використання спеціальних знань під час досудового розслідування, безпосередньо позначається на результатах досудового розслідування. Повноцінне застосування спеціальних знань слідчим дає йому змогу приймати оптимальні процесуальні рішення, вчасно залучати до досудового розслідування спеціалістів й експертів, які є носіями необхідних спеціальних знань, і формулювати доцільні питання під час призначення судових експертиз.

Розглянуто процесуальні та позапроцесуальні форми застосування спеціальних знань. Визначено основні види судових експертиз, які може бути призначено в межах досудового розслідування корупційних кримінальних правопорушень, учинених у фінансовій сфері. Сформульовано перелік основних питань, які слідчий може поставити для вирішення під час проведення судових експертиз.

Акцентовано на необхідності розуміння ролі Національного регулятора в діяльності фінансового ринку загалом і кожної окремої фінансової установи зокрема, а також фактичної обізнаності про перетікання фінансових потоків і реалізацію найпоширеніших протиправних фінансових схем. Обґрунтовано доцільність використання експертизи менеджменту, результати якої стають надійним джерелом доказів у межах досудового розслідування та знайшли своє визнання поряд з іншими висновками експертів, що ґрунтуються на використанні спеціальних знань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тлумачний словник української мови / уклад. і голов. ред. Т. Ковальова. Київ : Фоліо, 2018. 592 с. URL: <https://slovnkyk.ua/index.php?swrd=%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F> (дата звернення: 02.12.2025).
2. Юсупов В. В. Спеціальні знання при проведенні кримінального провадження та в інших видах судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 486–490. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/111>
3. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 10.12.2025).
4. Кримінальний процесуальний кодекс : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.12.2025).
5. Гончаренко В. Г. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2007. № 2 (9). С. 22–34.
6. Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. 888 с.
7. Курдюков В. В. Теоретичні засади та критерії обов'язкового призначення судових експертиз в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 272 с.
8. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 18 с.
9. Степанюк Р. Л. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2014. № 1. С. 12–38.
10. Авдєєва Г. К. Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17 черв. 2022 р.) : у 2 т. Одеса : Гельветика, 2022. Т. 2. С. 566–569. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/20070> (дата звернення: 08.12.2025).
11. Горбачевський В. Я. Спеціальні знання у розслідуванні злочинів. *Сучасні криміналістичні експертизи в розслідуванні злочинів* : матеріали круглого столу (м. Київ, 25 лют. 2015 р.). Київ : НАВС, 2015. С. 77–80.
12. Кочура О. О. Визначення поняття «спеціальні знання» та їх використання у кримінальному провадженні. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу*. Харків, 2017. С. 284–286. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/08_11_2017/pdf/134.pdf
13. Чорноус Ю. М. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 477–480. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/112>

14. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 20 с.
15. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2004. 442 с.
16. Шепітько В. Ю. Проблеми використання спеціальних знань крізь призму сучасного кримінального судочинства в Україні. *Судова експертиза*. 2014. № 1. С. 11–18.
17. Ревака В. М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 20 с.
18. Семенюк О. А. Використання спеціальних знань під час розслідування привласнення розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2024. 251 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/29848> (дата звернення: 13.12.2025).
19. Юсупов В. В. Особливості судових експертиз під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 536–540. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/131>
20. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 10.12.2025).
21. Дуфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 272 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3601> (дата звернення: 11.12.2025).
22. Дікань Л. В., Понікаров В. Д., Кожушко О. В. Судово-економічна експертиза : навч.-практ. посіб. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. 221 с.
23. Горлачук О. А. Теоретико-методологічні засади судової економічної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 23. С. 300–310. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2021.23>
24. Парфентій Л. А. Судова економічна експертиза при розслідуванні корупційних злочинів. *Право і безпека*. 2022. № 3 (86). С. 13–23. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.4.01>
25. Ухвала Вищого антикорупційний суду від 22 квіт. 2024 р. Справа № 991/4379/23 Провадження 1-кп/991/60/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122343300> (дата звернення: 04.12.2025).
26. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12 лип. 2001 р. № 2658-ІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення: 02.12.2025).
27. Експертна діяльність. *Центр судової експертизи та експертних досліджень* : [сайт]. URL: <https://expert.court.gov.ua> (дата звернення: 01.12.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 30.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025